

meer het karakter van een handleiding heeft gekregen. *Tussen start en finish* is te zeer in de beschrijving van de ervaringen op de zes Friese scholen blijven steken. Daardoor wordt de doelstelling (voorbeeldfunctie, stimuleren remediale hulp op andere scholen) mijns inziens niet helemaal gehaald.

Om het vele, nuttige materiaal van het boek op andere scholen nog beter tot zijn recht te laten komen, zouden scholen er goed aan doen eerst de nodige deskundigheid in huis te halen.²

Uit een nummer van het tijdschrift *Tussen Twaalf en Zestien* (winter 1991, p. 53-54) dat door het CPS wordt uitgegeven, heb ik begrepen dat er nog een aantal aanvullingen bij *Tussen start en finish* zal verschijnen. Hopelijk zullen die aanvullingen meer het karakter van een handleiding krijgen, waardoor het aangeboden materiaal beter bruikbaar wordt.

Noten en literatuur

- 1 Voor beginners wijs ik op een andere uitgave van het CPS: *Op zoek naar zorgverbreding*. Dit boekje laat heel goed zien dat remediale hulp zonder duidelijk organisatorisch kader tot mislukken gedoemd is.
- 2 Het Centrum voor Taalleerproblemen van de Lerarenopleiding van de Vrije Universiteit en de Faculteit Educatieve Opleidingen van de Hogeschool Midden Nederland bieden in één, respectievelijk twee jaar opleidingen voor docenten die Remedial Teacher bij het voortgezet onderwijs willen worden.

Berkel, A.J. van, 'Spellingproblemen en het leren van vreemde talen. Suggesties voor begeleiding' in: L.M. Stevens & A. van der Ley (red.), *Dyslexie 1986*. Lisse, Swets & Zeitlinger, 1986, p. 157-180.

Berkel, A.J. van, 'Het waarderen van schriftelijk werk in een vreemde taal gemaakt door leerlingen met ernstige spellingproblemen' in: J. Hamers & A. van der Ley (red.), *Dyslexie 1987*. Lisse, Swets & Zeitlinger, 1987, p. 191-202.

Visscher, J.F., *Op zoek naar zorgverbreding. Trends in het voortgezet onderwijs*. Hoevelaken, CPS, 1989.

Westhoff, G.J., *Voorspellend lezen. Een didactische benadering van de leesvaardigheidstraining in het moderne-vreemde talenonderwijs*. Groningen, Wolters Noordhoff, 1981.

RECENSIE

Eise Postma: Van idee tot verhaal

Per Groen, *Van idee tot verhaal. Basis cursus proza schrijven*. Baarn, Bekadidact, 1990. Docentenboek f 25 en cursistenboek f 25

Zou een docent Nederlands in de bovenbouw Voortgezet Onderwijs (HAVO, VWO) wat kunnen hebben aan *Van idee tot verhaal*? Het boek komt uit een andere wereld. De achterkant meldt: '*Van idee tot verhaal* is de neerslag van een experimentele cursus proza schrijven, die gedurende enkele jaren is gegeven door medewerkers van de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam.' Een aparte, gesubsidieerde cursus van 25 bijeenkomsten van twee à twee en een half uur - zoiets proppen we nooit in onze gewone lessen, dacht ik. Hoe zien de produkten van dat gewone onderwijs er uit in de brugklas?

Een dikke kop

Een dikke kop en een mager staartje: dat hebben de verhaaltjes uit de brugklas vaak, in het begin. Een onwijs gezellige groep van wel zes jongens en meisjes gaat kamperen, maar aan de introductie verspilt de jonge schrijver al vier kantjes. Veel werk wordt ook gemaakt van de namen (Chantal, Jan-Karel). Maar toch geen moer verschil in karaktertekening of in reacties op de spannende gebeurtenissen. Zwijg ik nog over de problemen met tijd ('Het is nu een paar dagen later').

Het andere type: 'De jongens gingen de gang in. Ze zagen de boeven. Ze gingen naar de politie. De politie ging naar de boeven'. Wauw, te gek gaaf spannend alweer, maar niet zoals docent en auteur het eigenlijk graag zouden zien.

De tamelijk onbevallen brugklassers willen heel graag mooie verhalen schrijven. Dat is tenminste mijn ervaring. Ze barsten soms van

de malle fantasie. Er is een behoorlijk grote, passieve plot- en karakterkennis, opgedaan bij televisiekijken en uit al dan niet verantwoorde jeugdlektuur.

Met positief commentaar plus een paar aanwijzingen (differentieer de personages, schrijf in de verleden tijd, maak een klein schemaatje vooraf, vermijd 'ging', enzovoort) valt al heel veel te bereiken. Meer dan drie 'opstellen' per leerjaar zijn overigens niet haalbaar, denk ik.

Dan niet te benauwd zijn voor wat plagiaat van de jongelui en het schrijfplezier blijft bewaard. Is dat nodig? Ik vind van wel. Al die uren Nederlands in de onderbouw moet je ergens mee vullen en later slaat het functionele of toetsbare onverbiddelijk toe, hoewel...

Kentering

Waar blijven die onbekommerd creatieve auteurs, als we in 4-HAVO zijn? Weggedoken in de schaduwen der puberteit, dan wel geman-geld tussen 'zakelijk opstel' en 'tekst-met-vragen'. Ik weet het, we moesten ze voorbereiden op een wereld van managers, economen en zakenvrouwen-van-het-jaar. Maar als ik het goed zie, is de kentering al in zicht: de kille manager dondert zijn structuurschema's weg, we nemen afscheid van 'meso-nivo' en 'top-down-benadering', en de creatieve mens (permanent lerend, weet je nog wel) komt terug, want om haar/hem ging het al die tijd.

Dan is er weer plaats voor creatief schrijfonderwijs, want wie zou willen ontkennen dat creativiteit het hele leven doordeesemt? Terugkeer van de charismatische manager!

Misschien kan de hier te bespreken cursus daarbij helpen. Natuurlijk is hij uitgetest in de praktijk (twee jaar, meldt het docentenboek op p. 7) en 'bijgesteld', want zo hoort dat.

Constanten

Eigenlijk niets nieuws onder zon, kun je zeggen. Natuurlijk, de jeugd van tegenwoordig schijnt verschrikkelijk anders te wezen dan vroeger, maar hoe langer ik les geef, hoe meer de constanten opvallen. De onderwijspioniers vinden steeds hetzelfde wiel uit. Dat moet ook wel, want de basisbegrippen dienen telkens een eigentijds kleedje te dragen, en dan gaan ze weer een generatie mee. Twee voorbeelden.

Het docentenboek geeft de volgende voorzet in hoofdstuk 4, 'Persoonsbeschrijving': 'Maar weinig mensen kunnen een film op een boeiende manier navertellen. Ze [dat is: alle andere mensen] beperken zich meestal tot de keten van gebeurtenissen en de belangrijkste drijfveer van de hoofdpersoon. [...] Ze hebben nog niet door dat een verhaal in de eerste plaats gaat over de triomfen en de teleurstellingen van de hoofdpersoon en niet over gebeurtenissen.' Als deze cursus iemand leert, ook het 'ontroerende of onthutsende' over te brengen, dan geef hij vorm aan een constante (richting) in het onderwijs. Die factor zou je kunnen noemen: 'Van onmacht naar beheersing' (p. 25).

Andere voorbeelden: 'De eerste huiswerkbespreking is altijd spannend. Voor veel cursisten is dit de eerste keer dat ze hun werk aan vreemden laten zien en ze zijn bang voor mogelijke kritiek' (docentenboek, p. 9), 'De eerste bijeenkomst zet de toon voor alle volgende. Er hangt dus nogal wat af van het optreden van de docenten' (p. 12) en 'De cursisten moeten zich allereerst veilig voelen. De verstandhouding binnen de groep moet goed zijn en de deelnemers moeten een positieve houding ontwikkelen ten opzichte van elkaars teksten' (p. 14).

De docent krijgt er aanwijzingen bij, hoor, hoe de ideale situatie te bereiken. Als het lukt, geeft hij gestalte aan een andere constante in het onderwijs: 'Leren geschiedt alleen in een veilige situatie, want dan durft de leerling zich open te stellen voor eventuele kritiek.'

Pionierswerk

Juist omdat het docentenboek constante waarheden verkondigt, boezemt het mij vertrouwen in. De keerzijde van deze medaille is wel dat gemakkelijk een misvatting ontstaat. De achterflap meldt nog: 'Met het verschijnen van deze twee boeken, het cursisten- en het docentenboek, kunnen ook anderen profiteren van dit pionierswerk.' Ja, dat is wel zo, maar dan toch indirect. Er is geen koninklijke weg naar verhalen schrijven en dat zegt de cursus ook eerlijk, binnenin. Er bestaat geen instantrecept voor de succesvolle leraar (m/v). Hoe vaak hoor je niet geklaag dat er op scholen zo 'individueel' gewerkt wordt door leraren Nederlands. 'Als we ons allerleukste materiaal nu eens op de offsetpers leggen, dan kunnen anderen ervan profite-

ren.' Jawel, dat moet ook gebeuren, en ik heb ook veel plezier gehad van allerlei 'Gouden Ideeën uit het Veld'. Maar het tot leven brengen van honderd procent gegarandeerd succesmateriaal bleef toch altijd afhankelijk van groep en docent. Wij leraren werken niet voor niks zo individualistisch, alle proefschriften ten spijt, die de toverformule 'collegiaal overleg' propageren. Niettemin: met een leuk idee kan Prins Uitgever mij altijd uit mijn honderdjarige routine wekken...

Vorm en inhoud

Wat krijgt de koper van deze basiscursus in handen? Een docentenboek van circa 60 bladzijden, en een cursistenboek van 160 pagina's. Lekker afwasbare kaftjes, geen malle 'vormgeving'. Als auteur 'Per Groen' en ook een groen kaft. Buitenop en binnenin een schreefloze ronde letter (schools in de goede zin des woords), met een prettig brede linkermarge van 5 cm en een tekstbreedte van 10,25 cm. Voor sommige citaten wordt een kleiner lettertje gebruikt, maar het valt mee. In de marge staan vet gedrukte kopjes en koppen, zodat je weet waar je bent. Ieder hoofdstuk van het cursistenboek (behalve eerste en laatste) is op dezelfde manier ingedeeld. Na een introductie volgen onderdelen, een samenvatting, leesteksten en schrijfopdrachten.

De hoofdlijn van de cursus is deze: in zorgvuldig gekozen *demonstratie*fragmentjes (van echte schrijvers meestal) wordt een aantal begrippen uit de literatuurtheorie geïntroduceerd, vergezeld van uitleg. Na *analyse* mogen we zelf proberen te schrijven. Bovendien is nog een flink aantal (circa veertig) andere fragmentjes opgenomen: *leesteksten*. Daarvan moeten er meestal nog een paar geanalyseerd worden, voor we echt zelf gaan schrijven.

De *leesteksten* bestaan, met de *demonstratie*tekstjes, uit fragmenten literatuur en leatuur, Nederlands en vertaald, met de nadruk op Nederlandse Literatuur. Alle fragmenten beslaan een à vier alinea's.

De behandelde begrippen zijn: beschrijving, vertellen versus vertonen ('Telling vs Showing'), persoonsbeschrijving, dialogen, perspectief, tijd, spanning en plot. Het eerste hoofd-

stuk is een introductie en het laatste behelst het korte verhaal 'helemaal', met nog wat overgeschoten begrippen of herhaling daarvan (zoals 'decor').

Structuur voor docent

Het docentenboek gaat telkens voorop, met een behoorlijk uitgelegd min of meer vast schema, dat per hoofdstuk/begrip twee bijeenkomsten nodig heeft:

- bespreking van twee leesteksten en van (thuis) uitgewerkte opdrachten
- uitwerking van een procesopdracht
- introductie van de nieuwe theorie (oneven bijeenkomsten)
- uitwerking van een schrijfopdracht
- bespreking van de schrijfopdracht.

'Procesopdrachten' zijn een soort vingeroefeningen (al dan niet gestuurde 'freewriting') waarbij het produkt niet belangrijk is. Alleen het 'schrijven' (en niet geblokkeerd raken) telt. Alles netjes begeleid met uitleg in het docentenboek.

Startproblemen

De eerste schrijfopdracht komt van de docent, en die staat dan ook niet in het cursistenboek. Hij luidt: 'Vraag de cursisten een lijstje te maken van geuren die ze zich van vroeger herinneren. [...]' (docentenboek, p.13). In het cursistenboek vinden we dan bij de eerste set opdrachten deze: 'Kies uit een van de twee lijstjes die tijdens deze bijeenkomst gemaakt zijn, een andere geur of ontmoeting en werk die verder uit' (cursistenboek, p.11). Voor deze cursus met strakke opbouw een prima methode. Het docentenboek legt uit dat mensen niet echt iets leerden van gewoon verhaaltjes schrijven, inleveren en bespreken.

Ik zit nu met een probleem: ik wil mijn leerlingen graag creatief schrijven leren. Dat gaat alleen met een strak georganiseerde cursus van vijftiengintig maal twee en een half uur, en daar heb ik de tijd (en het rooster) niet voor. Losse opdrachten gapen is niet eerlijk (die wvc-subsidie was van ons allemaal, maar de uitgever moet ook leven) en het heeft weinig zin: de opdrachten hangen met de cursus samen en bouwen ook nogal eens op elkaar verder.

Nu is het wel zo dat een echte cursusgever nooit alle (schrijf)opdrachten laat doen. Vaak moet er voor 'huiswerk' een keuze gemaakt worden. Het cursistenboek telt 51 schrijfoopdrachten, waarvan een aantal dus onderling verbonden is ('Neem de vorige gebeurtenis tot uitgangspunt') maar toch kan er heel wat overgeslagen worden.

Omgekeerde Paarse Drop

Verder is de cursus opgebouwd langs de lijnen van de *literatuurtheorie* en die moet ik toch 'behandelen'. Nu deed ik dat allang door bij het onderwerp 'Perspectief' het verhaal van *Sneeuwwitje* te vertellen. Daarna gaf ik de opdracht: 'Herschrijf vanuit de stiefmoeder of vanuit de vergiftige appel een stukje verhaal, maximaal drie zinnen, en lees voor'. Ik had dat natuurlijk niet zelf bedacht. Vroeger gaf Wolters een boekje uit, van W. Drop, met verhaaltjes ter literaire analyse. Dat was paars, en het boekje voor poëzie was groen. Het laatste gebruikte ik nooit, en die Paarse Drop was wel leuk, maar erg theoretisch. Toen bedacht iemand dat je de leerlingen actief moest laten oefenen met de literatuurtheorie – 'Herschrijf in een ander perspectief' en zo. Hij publiceerde dat gelukkig (in *Interkom*) en 'de omgekeerde Paarse Drop' was geboren.

Met blijde herkenning zag ik als laatste opdracht ('van docente Hannie Groen', cursistenboek p.74) bij het hoofdstuk 'Perspectief' de volgende opdracht staan: 'Herschrijf het verhaal van Assepoester, of een deel daarvan. Kies een enkelvoudig personaal perspectief, maar leg het perspectief niet bij Assepoester.' Dat heb je er nou van, als je altijd zo individueel bezig bent!

Overigens keert Assepoester ook terug bij de afdeling 'Plot'. Verplaatsen naar het hier en nu, luidt de opdracht, en ook daar heb ik me altijd al aan vergrepen. ('Daar kwam de prins aangescheurd op zijn Puch: Oei, weer te laat bij de dealer!'). Bij het laatste hoofdstuk vult Assepoester zeven van de acht schrijfoopdrachten. Gelukkig, want wat een ijzersterke plots hebben sprookjes. Ik deed nog wel eens een stapje terug naar de Griekse mythologie (van Assepoes naar Oedipos) en had voor jaren lesmateriaal.

Achter in het cursistenboek schrijven nog acht vaklui over het schrijven (onder anderen Herman Pieter de Boer, A.C. Baantjer en Hermine de Graaf). Dan volgt een bescheiden literatuurlijst met secundaire literatuur (33 boeken en artikelen, Engels/Amerikaans en Nederlands).

Onzin

Misschien is het voor de praktijk geen bezwaar, maar ik vind het wel vervelend dat de theorie niet helemaal consistent is. De hoofdstukken leunen op verscheidene theoretici waardoor gedeeltelijke overlappingsen ontstaan. Het gevolg daarvan is inconsequente begripsvorming die zich uit in verschillende termen voor hetzelfde fenomeen. Voorbeeld: 'Beschrijven is *suggereren*' (hoofdstuk 2) en 'Je moet niet vertellen maar *vertonen*' (hoofdstuk 3). 'Persoonsbeschrijving door *verslaggeving* is beter dan via *expositie*' (hoofdstuk 4).

Bovendien hangt alles met alles samen: bij 'beschrijving van een persoon' horen 'dialog', 'perspectief', 'personage' en 'beschrijving'. Dat hebben de cursusmakers natuurlijk ook wel gezien. 'Kennis, inzicht en vaardigheden vormen een onafscheidelijk geheel. Elke splitsing is volstrekt kunstmatig, maar we zullen het toch proberen,' zegt het docentenboek eerlijk (p.5). In het hoofdstuk 'Perspectief' vond ik een leuke reeks leestekstjes, waarin zes (!) keer dezelfde conflictsituatie wordt verteld, telkens vanuit een ander(e) perspectief(soort). Leuk, leerzaam en echt iets om te gappen voor je eigen onderwijs. Maar de theorie is hopeloos verwarrend. 'Perspectief kan een lastig en verwarrend onderwerp zijn. In dit hoofdstuk is daarom bewust gekozen voor een beperkt overzicht van het terrein [...] de «auctoriale verteller» heet consequent «alwetende verteller», meldt het docentenboek. Jammer, want nu wordt de verwarring pas echt groot, met die vreselijk onhandelbare 'alwetende' verteller. Waarom dat aftrekseltje, als een wetenschappelijke (=heldere) benadering voor de hand ligt?

Nog een akelig hobbeltje vond ik bij het hoofdstuk 'Tijd' (cursistenboek, p.81): 'Het tegengestelde van een flashback is een flashforward: een blik vooruit, die we meestal anticipatie noemen.' Nou, als we dat doen, doen we dat fout, en verder is het onzin, tot overmaat van ramp gedemonstreed aan een hopeloos

fragment uit 'Hoe heette de hoedenmaker' (van Loekie Zvonik). Bladzij 82 wint de Rampenprijs voor Onbegrijpelijk Gezwam. Later (hoofdstuk 'Spanning', p.91) zijn de 'anticipaties' weer een middel om 'verwachtingen' op te roepen. Termen verward, en overlap.

Leuk

De mijns inziens ergste uitglijders heb ik hiermee wel gehad. Wat blijft is een flinke verzameling leuke schrijfp opdrachten en typerende tekstfragmenten, gegroepeerd in opklimmende volgorde. Ik trek me niks aan van pseudo-tegenstellingen als 'communicatief onderwijs versus traditioneel onderwijs', en ik denk dat leerlingen bovenbouw zo wel wat kunnen hebben aan creatief schrijfonderwijs. Dan moet mijn blikrichting nog even omgekeerd worden. Tot dusver gebruikte ik creatieve schrijfp opdrachten als middel: 'de omgekeerde Paarse Drop'. Het doel was: literaire analyse. Deze cursus gebruikt wat analyse ter kweking van schrijvers. Eigenlijk zou ik hem dus weer verkeerd om gebruiken, als ik de schrijfp opdrachten alleen als middel inzet... de omgekeerde Groene Per.

Het docentenboek spreekt mij aangenaam relativerend toe, en toch enthousiast. 'Eén van onze cursisten, een jonge vrouw, schreef al sinds haar tiende. Ze had mappen vol verhalen voor kinderen. Stuk voor stuk waren het onleesbare imitaties van de verhalen op haar boekenplank. Het resultaat was dodelijk,' zo begint het docentenboek op p.15. Daar houd ik van, zo'n uit het leven gegrepen 'jonge vrouw'. Door deze cursus werd natuurlijk alles anders. Werkt het dus echt?

Uitproberen

Omdat ik in 4-HAVO toch aan 'personages' toe was, heb ik het hoofdstuk daarover maar eens in de klas geparachuteerd. De ene groep stuurde ik, en tegen de andere heb ik gezegd: 'Ga aan het werk.' In (verdere) afwijking van de cursus-opzet liet ik in beide groepen de jongelui in *duo's* werken. In het begin van 'Perspectief' staat een mooi stukje uit *De pleegzoon* van Van Lennep. Een fraaie demonstratie van eindeloos negentiende-eeuws beschrijven. De leerlingen sprak het zeer aan. 'Wat een stomme schrijver

zeg!' De gestuurde groep ging zoet aan het werk, met de opdracht 'Zet drie verschillende bezoekers neer in een stationsrestaurant' (ik parafraseer de opdracht even). Het kostte ze een heel lesuur. Hartstikke moeilijk, maar er kwamen leuke dingen uit, bleek de volgende les. Fraai barokke beschrijvingen van vreselijk vieze en vreselijk nette of suffe types. Ze mochten het zelf voorlezen. (Het docentenboek bespreekt de keuze tussen voorlezen en laten lezen, met argumenten voor beide mogelijkheden.) Een probleem: wanneer niet *beide* leden van het duo de tekst noteren, gaat het mis als de schriftbezitter de volgende les ziek is.

De groep die zelf maar moest zien, ging gezellig zitten kletsen. Lekker rustig, vlak voor Kerstmis. Het volgend uur heb ik maar een eigen opdracht gegeven: 'Beschrijf de klasgenoot die tegenover je zit.' Hierbij gelden de volgende voorwaarden:

- het mag niet zo zijn, dat de beschrevene 's avonds in bed ligt te huilen, omdat de beschrijving dodelijk was
- een inspecteur van de narcoticabrigade moet, alleen gewapend met de beschrijving, op de vliegtuigtrap de beschrevene feilloos uit de rij passagiers kunnen halen
- over een cijfer kan gediscussieerd worden.

Mijns inziens komen zo vanzelf moeilijkheden (en oplossingen) bij persoonsbeschrijving aan bod, en door dat cijfer heb je niet 'voor niks' zitten werken.

Conclusie

Deze cursus is als zodanig te lang voor het VO. De schrijfp opdrachten en de literatuurfragmenten bieden veel mogelijkheden. Inspiratie doe je er zeker uit op. Je moet zelf beslissen, of je het geheel mag 'opbreken' in bruikbare stukken voor de klas. Een eindje opschuiven in de richting van creatief schrijven, als doel op zichzelf, kan geen kwaad in het huidig tijdsgewricht, lijkt me. Het docentenboek heeft waarschijnlijk gelijk, dat de echte schrijvers alleen onder druk van intensieve bijeenkomsten en na verloop van tijd gekweekt worden. Daar zal het in het VO niet direct om gaan.

Sturing door de docent blijft hoe dan ook nodig.